

Васьківська Галина Олексіївна,
доктор педагогічних наук,
завідувач відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У статті схарактеризовано сучасні виклики щодо ціннісних орієнтацій в глобальному світі. Окреслено можливі шляхи формування цінностей і смислів здобувачів освіти у процесі здобуття знань. Автор пропонує та обґрунтовує технології розвитку морально-громадянських цінностей здобувачів освіти. Практичне значення здобутих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використанні в освітньому процесі як закладів загальної середньої, так і вищої освіти.

Ключові слова: здобувачі освіти; ціннісні орієнтації; смисли; освітній процес.

Сьогоднішній світ багатьом людям видається безсердечним, безжалісним, таким, що не вміє прощати, у якому панують жадібність, егоїзм і бажання лише брати. Все це знищує красу особистості й віру в завтрашній день. Водночас є незаперечним позитивний внесок науково-технічного прогресу: створення глобальних інформаційних мереж, які сприяють інтеграційним процесам у суспільстві шляхом забезпечення миттєвого зв'язку між людьми незалежно від відстані між ними; впровадження інноваційних технологій, що надають багатьом людям нові можливості вибору; лібералізація торгівлі, що відкрила нові шляхи до процвітання, запобігання бідності й жебрацтва.

Утім, просування людства шляхом прогресу супроводжується також і багатьма глобальними негативними процесами, серед яких особливу тривогу викликають: поглиблення розриву між розвиненими й рештою країнами, що призводить до їх маргіналізації, яка поглиблюється, і поляризації суспільства, а глобальний бізнес і глобальні фінансові системи, брокери на світовій арені у своїй діяльності частіше керуються миттєвою вигодою, ніж турботою про розширення індивідуального й суспільного добробуту; відсутність

можливості в окремих країнах впливати на чинники глобалізації та захищати громадян від її наслідків.

За ринково-економічних відносин реклама стала незмінним атрибутом, але кожен має засвоїти, що вона використовується лише з метою просування товарів і послуг, формування ринків збуту, отримання прибутків і надприбутків. Виробник тієї чи іншої продукції турбується лише про збут і наживу, а пересічна людина розглядається як невіддільна частка цього ринку. Рекламні тексти, аудіо- і відеоролики, навіть відповідні театралізовані дійства вибудовуються так, аби вплинути на свідомість людини, змусити її обрати саме рекламований товар чи скористатися якимись послугами. Почасти їх вибір людиною не усвідомлюється, бо рекламні трюки вибудовані за законами впливу на підсвідомість. Здобувачі освіти як майбутні повноцінні суб'єкти соціальних відносин мають володіти такими знаннями, які унеможливають негативний вплив рекламної продукції. Учні мають замислитись, чому виробники алкогольних напоїв не показують страшні автомобільні аварії, скоєні під впливом спиртного, народжених дітей із жахливими вадами і т.ін.

Рекламодавцям не вигідно попереджати про небезпеку їхнього продукту, адже людина для них не цінність, а цінний засіб для наживи. З метою активного залучення підлітків до критичного осмислення рекламного слова, розвитку механізмів самозахисту від психоінтервенції, ми пропонуємо використовувати технологію, яка нині серед молоді користується попитом. Йдеться про так звані демотиватори (демотиваційні постери), що є зображенням-макросом, яке складається з картинки в рамці і напису-слогану, який коментує її за достатньо суворим каноном. У цьому демотиватори подібні до рекламних плакатів, білбордів, панно тощо, але мета інша – убезпечити, застерегти, змусити замислитися, зупинитися.

Демотиватори у середині першого десятиліття XXI ст. стали Інтернет-мемом (англ. *Internet meme*) – явищем спонтанного поширення певної інформації у всесвітній мережі всіма можливими способами (електронною поштою, в месенджерах, форумах, блогах тощо). Такі зображення можна демонструвати і на уроках, і на класних годинах. Вони виступають своєрідною антирекламою, володіють ефектом руйнування рекламних міфів, є ніби озоновим шаром свідомості, водночас викликаючи бурхливу рефлексію, вибухи емоцій. Демотиватори нищать стереотипи, можуть вплинути навіть на зміну поведінки людини, яка була з головою занурена у реклам-

ну реальність, що за суттю є віртуальним явищем, яке позбавляє здорового глузду, притуплює пильність, засліплює очі. Використання цієї технології просте, результат – надефективний, бо змушує замислитися над тим, як ти живеш і чи потрібно це тобі, водночас демотиватори слугують профілактичними засобом попередження правопорушень і зловживань. Їх вплив на формування у здобувачів освіти ціннісного ставлення до життя, людей, суспільства незаперечний.

Окреслені недоліки сучасності значно впливають на становлення юної особистості, особливо це стосується школярів, адже виникають суперечності між дійсністю і змістом освіти, який має слугувати утвердженню добра і справедливості, що у реальному житті не завжди реалізується. На життєвому досвіді здобувачів освіти завжди відбиваються їхні індивідуальні інтереси і потреби, особливості навколишнього середовища, у якому вирує взаємообмін інформацією. Цей досвід активно впливає на засвоєння предметних знань і способів діяльності у процесі навчання, оскільки знання сприймаються здобувачами освіти через призму вже засвоєних. Це викликає суперечності між запланованими виховними впливами і стихійним тиском довкілля: «Чим різкіший дисонанс між передбаченими, навмисними засобами виховання й засобами ненавмисними, які є середовищем для формування суспільних інстинктів людини, тим важче виховувати, тим важче формувати те, що в практиці зветься голосом совісті [5, с. 300]».

Для усунення цих суперечностей необхідно, щоб матеріальні цінності поступилися першій вищим цінностям – духовним. Першочергове завдання – дати можливість кожному здобувачеві освіти посісти гідне місце у світі, де всі ми єдині.

Особистісне зростання залежить і від того, наскільки певна особистість поєднується із загально прийнятою системою духовних цінностей, якою мірою зміцнюється її духовна свідомість. Остання й виступає саме тією внутрішньою інстанцією, за якої здійснюється згадане поєднання як процес набуття смислу соціальних вимог [1, с. 199].

Звісно, слід ураховувати, що підлітки переоцінюють унікальність своїх здібностей і не завжди адекватно сприймають свої проблеми, часто не зважають на процеси морально-духовної автономізації особистості, фізичного і морального вдосконалення, входу у світ суспільства, життєвого самовизначення. У цей період

активно задіюється механізм інтеграції знань у цілісну особистісну картину світу. Підліток, на відміну від дитини, – писав В. О. Сухомлинський, – починає узагальнювати як добро, так і зло, а в окремих фактах вбачає явище. Тож від того, які виникають думки, які панують настрої, такі й породжуються в душі явища. Від цього, звісно, залежать переконання, погляди на світ, думки про людей тощо [5, с. 283–582].

Саме у старшому шкільному віці відкриваються широкі можливості для формування морально-громадянських цінностей через вивчення інших людей заради самопізнання, пізнання себе через людей інших культур, епох і поколінь. Формування духовних цінностей може реалізовуватися через релігійний світогляд, однак формування релігійного світогляду в сучасній школі унеможлиблюється багатонаціональністю, а отже, і різноконфесійністю. Саме тому розвиток світогляду школяра на основі якоїсь однієї релігії не може бути виправданим. У цьому криється й небезпека, про яку писав релігійний філософ П. О. Флоренський: «Коли релігію нав'язують, від неї відвертаються, адже для сприйняття предметів релігії потрібні відповідні умови [3, с. 47]». Однак, оскільки основою світогляду є знання, то, позбавляючи здобувачів освіти релігійних знань, ми штовхаємо їх або в атеїзм, або наражаємо на повну некомпетентність у питаннях релігії [4, с. 13–18.].

Культура розмовляє різними мовами, зокрема і мовою релігії. Незалежно від свого світогляду, кожна людина повинна розуміти і цю мову, так само, як вона повинна розуміти мову мистецтва та науки. Дитина має бути вільною у виборі світогляду, але цей вибір їй слід надати. Поки основи релігії не увійшли до інваріанту, цю прогалину мають заповнити предмети гуманітарного циклу: література, історія, суспільствознавство, світова та художня культура. У розробленому нами метакурсі «Людиознавство» питанням релігійного світогляду приділяється увага в розділі «Духовний світ людини» [2].

Моральність людини – це її здатність орієнтуватися на вищі цінності людського буття. Лише людина прагне здобути знання, пізнати істину, чинити справедливо. Лише людина може жити у віртуальному світі, у світі мистецтва, в уявному минулому і в майбутньому. Тільки людині притаманні почуття відповідальності, сорому, власної гідності, віри в добро, у Бога, в ідеали, в себе. Тільки людина може любити і ніяковіти, може бути готовою до самопо-

жертви і створення нового. Саме духовність, морально-громадянські цінності і здатність творити роблять людину значною силою не лише в суспільстві а й у Всесвіті.

Отже, морально-громадянські цінності особистості, пов'язуючи її внутрішній світ з дійсністю і об'єктивною реальністю, утворюють складну багаторівневу ієрархічну систему з її лінійно-нелінійними проявами, конструктами і концентрами, межуючи з мотиваційно-споживчою сферою і системою особистісних смислів. Такі ціннісні орієнтації особистості виконують, щонайменше, подвійні функції. З одного боку, система морально-громадянських цінностей виступає регулятором активності людини, визначаючи прийнятні способи її прояву. З іншого, є джерелом неусвідомлюваних і свідомих життєвих цілей людини, наділяючи їх особистісним смислом і важливістю чи позбавляючи цього.

Вплив закладів загальної середньої освіти на формування морально-громадянських цінностей особистості визначається як особливостями організації освітнього процесу, так і взаєминами з учителями й однолітками. Незалежно від форми організації і змісту освітнього процесу особистість педагогічного працівника залишається важливим чинником розвитку системи цінностей здобувачів освіти загалом.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2-х кн. Кн. 2-га: *Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади*. Київ : Либідь, 2003. 342 с.

2. Васьківська Г.О. *Людинознавство. Для учнів 10–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів* : посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 256 с.

3. *Отец Павел Флоренский о воспитании* : Для педагогов, родителей, школьников старшего возраста, студентов педагогических и духовных средних и высших учебных заведений. Москва : Школьная Пресса, 2004. 192 с.

4. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей. *Шлях освіти*. 2002. № 4.

5. Сухомлинський В. О. Два джерела виховання в дитинстві й отроцтві. *Вибрані твори*. У 5-ти т. Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ : Рад. школа, 1977. 670 с.